

خانواده و شاخص‌های تنظیم روابط جنسی*

محمدعارف محبی**

چکیده

تحولات ساختاری و فرهنگی در جوامع جدید، آستانه رضایت مندی جنسی افراد را افزایش داده و کارکرد خانواده در تنظیم رفتار جنسی را با مشکل مواجه نموده است. پرسش اساسی این است که در چنین شرایطی، زنان و مردان چگونه می‌توانند نیاز جنسی خویش را در قالب خانواده مدیریت نمایند؟ شاخص‌های کارکرد تنظیم رفتار جنسی در خانواده مطلوب اسلامی کدامند؟ این نوشتار با روش تفسیر تحلیلی، معیارهای چگونگی تنظیم و تأمین نیاز جنسی زن و شوهر صرفاً براساس مستندات دینی تعیین و تعریف گردیده است.

تنظیم رفتار جنسی در فرایند پیچیده روانی و عاطفی اشباع‌شدنی است. از نظر اسلام، فرایند ارتباط جنسی زن و شوهر، شامل ابعاد سه‌گانه مراقبتی، انگیزشی و آمیزشی است. شاخص‌های تنظیم رفتار جنسی در همین ابعاد قابل تعریف است. طهارت عاطفی، تعهد جنسی، کنترل نگاه، حفظ وقار، حفظ حجاب، آراستگی، تفاوت جنسی، مثبت‌نگری، محبت، ملاحظه و... از جمله مؤلفه‌های است که از منابع دینی استخراج گردیده و برای تعیین میزان رضایت مندی جنسی افراد در قالب خانواده، شاخص‌سازی شده است.

کلیدواژه‌ها: اسلام، خانواده، تعهد، وفاداری، غریزه جنسی، انگیزش، آمیزش، رضای جنسی.

* این مقاله برگرفته از «پروژه شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی» به سفارش مرکز بررسی‌های استراتژیک نهاد ریاست جمهوری می‌باشد.
**-کارشناس ارشد فقه و معارف اسلامی جامعه‌المصطفی‌العالمیه. دریافت: ۹۰/۶/۱۹ - پذیرش: ۹۰/۱۱/۱۱.

مقدمه

و برخی دیگر که مسئله را با رویکرد دینی تحلیل نموده‌اند از جنبه خاصی به تبیین آن پرداخته‌اند که از این میان می‌توان به کتاب‌های **تربیت جنسی در اسلام**، اثر حافظ ثابت^(۲) و **تربیت جنسی از منظر قرآن و احادیث** نوشته علی‌نقی فقیهی^(۳) اشاره نمود.

تبیین جایگاه خانواده در ساختار جامعه اسلامی، و نقش آن در تنظیم رفتار جنسی زن و شوهر، مبتنی بر درک درست از قلم ادب حقیقت انسان در منطق دین می‌باشد. انسان در منظومه معرفتی و اعتقادی اسلام، دارای حقیقت روحانی است، او خلق گردیده است تا در پرتو معنویت‌گرایی و خودسازی دینی، حقیقت و حقانیت روحانی خویش را شکوفا ساخته و به مقام قرب الهی دست یابد: «من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند.» (ذاریات: ۵)؛ یعنی تکامل یافته و به من نزدیک شوند. تولیدمثل و تداوم نسل بشر نیز باید از طریق ازدواج انجام گیرد: «ای مردمان بترسید از پروردگارتان که آفرید شما را از یک تن و از همان تن آفرید همسر او را و پراکنده کرد از نسل آن دو، مردان و زنان بسیاری را.» (نساء: ۱)

از منظر قرآن کریم ازدواج و تشکیل خانواده ریشه در چگونگی خلقت انسان دارد. احساس نیاز و گرایش به جنس مخالف، در طبیعت انسان‌ها نهفته است. زن و مرد نیازمند یکدیگر بوده و در دست‌یابی به همدیگر، که جانشان آرام گرفته، به آرامش و سکون دست می‌یابند: «و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میان شما مودت و رحمت قرار داد. در این نشانه‌های است برای گروهی که تفکر می‌کنند.» (روم: ۲۱)

بر مبنای درک و تحلیل هستی‌شناسانه از انسان است که همه امکانات موجود در عالم آفرینش، از جمله

تمایل جنسی از مهم‌ترین ابعاد وجودی انسان است. شخصیت فردی افراد معمولی، عمدتاً تحت تأثیر همین گزینه شکل می‌گیرد. انسان‌های متعالی از طریق هدایت کردن همین کشش است که تعالی می‌یابند. بر مبنای گزینه جنسی است که نسل بشر حفظ گردیده و افراد با همدیگر پیوند نسبی و خویشاوندی پیدا کنند. انسجام و همبستگی اجتماعی به وجود آمده و در نهایت، جامعه کل شکل می‌گیرد. به همین دلیل، چگونگی تأمین نیاز جنسی انسان‌ها از مباحث حساس در تاریخ بشر بوده، و نه تنها اندیشه متفکران بزرگ را به خود مشغول داشته است که اساساً تمام مکتب‌های فکری و اعتقادی، که داعیه راهنمایی انسان‌ها را دارند، دارای طرح خاص برای تربیت جنسی آدم‌ها می‌باشند.

جوامع بشری در طول تاریخ خویش سعی داشته‌اند تا شیوه مناسب کنترل و ارضای گزینه نیرومند و سرکش جنسی را پیدا کنند. شیوه‌های متفاوتی در این زمینه طراحی گردیده است؛ جامعه اشتراکی افلاطونی - مارکسیستی، آزادی‌های جنسی در لیبرالیسم فرهنگی، سرکوب و ریاضت در صحبت و ... اما آنچه که جامعه بشری به آن تأکید داشته و بر آن متعهد مانده است، تنظیم روابط جنسی در قالب خانواده می‌باشد. خانواده همزاد با پیدایش انسان به وجود آمد. مسیرهای پرپیچ و خم فراوانی را گذراند، اما هیچ‌گاه از متن تجربه عرفی و سیره عقلای عالم منحرف نشد. هرچند هنوز کارکردهای زیادی از جمله کارکرد تنظیم رفتار جنسی را ایفا می‌کند.^(۱)

در جوامع اسلامی بسیاری از اندیشمندان، پژوهش‌های اساسی و قابل توجه در ارتباط به چگونگی تنظیم رفتار جنسی در قالب خانواده انجام داده‌اند، البته برخی از این پژوهش‌ها با نگرش غیردینی انجام پذیرفته

نسبتاً ثابت منجر شود. گزینه، توانایی ذاتی برای انجام یک تکلیف رفتاری پیچیده است. گزینه، توانایی فطری است که به هیچ‌گونه یادگیری نیاز ندارد، موجود زنده را به فعالیت معینی برمی‌انگیزد. گزینه، تمایل ذاتی به ارضای نیازهای اساسی، و بخصوص زیستی است که در تمام موجودات از یک نوع موجود می‌باشد.^(۶) با توجه به مجموع این تعاریف، گزینه عبارت است از: توانایی ذاتی و غیراکتسابی که برای ارضای نیازهای اساسی، رفتارهای خاص را شکل می‌دهد.

گزینه جنسی یکی از گرایش‌های (فیزیولوژیک) و ثانویه انسان می‌باشد؛ یعنی تمایل طبیعی است که در طبیعت انسان سرشته شده است. این گزینه، به این دلیل ثانویه است که اگر مانند گرایش اولیه نظیر: گرسنگی، تشنگی و خواب، ارضا نگردد، یا درست ارضا نشود، موجب مرگ نمی‌گردد، اما اختلال در آن، موجب اختلالات فراوانی در جسم و روان انسان می‌شود. مانند بیماری‌های روانی همچون وسواس و افسردگی، بیماری‌های جنسی مانند سردمزاجی و ناتوانی جنسی، انحرافات جنسی، بزهکاری و جنایت.^(۷)

گزینه جنسی، هرچند خاستگاه زیستی دارد، اما دارای ساختار عمدتاً روانی - عاطفی می‌باشد. گزینه جنسی صرف تمایل برای اتصال جسمی و ارضای یک گزینه فیزیولوژیکی نیست، بلکه ساختاری طبیعی، متشکل از مجموعه‌ای از نیازها، احساس‌ها، توانمندی‌های بدنی و روانی است که آثار روانی، عاطفی، اخلاقی، معنوی و اجتماعی فراوانی در بر دارد.^(۸)

نشانه‌ها و علائم تمایل جنسی در انسان‌ها، مدت‌ها پیش از دوره بلوغ ظاهر می‌شود، ولی فعالیت جدی آن همراه با بلوغ جنسی و به دنبال پاره‌ای تغییرهای هرمونی و جسمی آغاز می‌گردد. فعال شدن گزینه جنسی هرچند

تشکیل خانواده در راستای تأمین سعادت انسان معنا می‌یابد. خانواده عنصر اساسی است که نقش بی‌بدیل و تعیین‌کننده در چگونگی شکل‌گیری شخصیت انسان دارد. از این رو، خانواده در کانون توجه اسلام قرار گرفته، پایدها و ناپایدهای آن به طور شفاف و صریح مشخص گردیده است. از همین خاستگاه است که بخش مهم از کارویژه‌های خانواده مطلوب اسلامی، با خانواده‌های دیگر تمایز می‌یابد. تحلیل نقش خانواده در تنظیم رفتار جنسی از منظر اسلام، باید در چنین چارچوبی انجام پذیرد، تا پایدها و ناپایدهای کارکردی آن متناسب با همین منطق قابل درک و دریافت گردد. پرسش‌های اساسی این پژوهش این است که گزینه جنسی چیست؟ و شاخص‌های کارکرد تنظیم رفتار جنسی در خانواده مطلوب اسلامی کدامند؟

چیستی گزینه جنسی

در لغت، «گزینه» به معنای سرشت، طبیعت، خلیقه، خلقت، جبلت، فطرت، طینت و نهاد آمده است. گزینه عبارت از استعدادی است که حیوان را خود به خود، یعنی پیش از تجربه به اجرای اعمال مفید، با معنا و پیچیده بر می‌انگیزد و قوای او را بدون احتیاج به اکتساب تعدیل می‌کند.^(۴) گزینه چیزی نیست جز استعداد و تمایل طبیعی در حیوان، که موجب رفتارهای خاص می‌گردد. گزینه جنسی تمایل فطری و طبیعی به رفتار همسرخواهی و آمیزش جنسی می‌باشد.^(۵)

«گزینه» در اصطلاح، به گونه‌های متعدد و در ظاهر متفاوتی تعریف گردیده است. اما در واقع همه این تعاریف، بسط معنای لغوی گزینه می‌باشد. گزینه، پاسخ یا عکس‌العملی غیرارادی از سوی یک حیوان، در قبال یک محرک خارجی است که به یک رفتار قابل پیش‌بینی و

منحصر به همسر قانونی‌شان می‌گردید. اما در دنیای جدید، فرهنگ جنسی متأثر از فرهنگ فراگیر تجارت‌پیشه‌گی سرمایه‌داری، فارغ از الزامات اخلاقی شکل گرفته و رواج می‌یابد.

در دنیای ماشینی امروز، لذت و تمایلات جنسی تبدیل به منبع مهم تجاری گردیده است. روسپی‌گری، قاچاق و تجارت زنان و دختران، استفاده ابزاری از جذابیت‌های جسمی و جنسی زنان برای تبلیغ کالاهای تجارتي، تولید انبوه وسایل آرایشی و... پدیده‌هایی است که معطوف به جذابیت جنسی زنان پدید آمده است. در چنین بستر غیراخلاقی است که نه تنها قداست خانواده در غرب شکسته شده که خانه تبدیل به خابگاه می‌گردد.

بحران خانواده، بهای سنگینی است که غرب در قبال آزادی‌های جنسی پرداخت می‌کند. ازدواج و تشکیل خانواده در اندیشه انسان غربی، اهمیت مبنایی خود را از دست داده است؛ یعنی نرخ ازدواج و باروری هر دو، تنزل کرده، تعداد طلاق‌ها و ولادت‌های نامشروع افزایش یافته است. همزیستی خارج از چارچوب ازدواج رو به فزونی نهاده است و معنای چنین تحولی این است که مرز بین رفتارهای مشروع و نامشروع به تدریج مبهم می‌شود. به عنوان مثال، در سوئد چهل درصد از نوزادان حاصل ازدواج رسمی نیستند. طلاق نیز قباحت خود را از دست داده و تبدیل به امر عادی و متعارف گردیده است.^(۱۰)

در جوامع اسلامی، هرچند خانواده‌ها بر بنیان فرهنگ غنی اسلام استوار می‌باشد، اما نباید از آسیب‌دیدگی و تأثیرپذیری آن، از الزامات فرهنگی دنیای جدید غفلت نمود. در دنیای معاصر، همان‌گونه که ساختارهای اجتماعی و فرهنگ عمومی تغییر کرده است، ذائقه جنسی انسان‌ها نیز تغییر نموده است. در گذشته ساختارهای فرهنگی، حیا، صبر جنسی و عفت را نهادینه می‌کرد و

موجب بروز رفتارهای جنسی می‌گردد، اما رفتارهای جنسی را نباید به طور کامل تحت تأثیر عوامل غریزی دانست؛ زیرا جنبه‌های اجتماعی و یادگرفتنی رفتار جنسی نیز نقش بسیار مهم در کم و کیف آن ایفا می‌کنند. تا آنجا که عده‌ای منشأ زیستی و غریزی رفتار جنسی را اساساً منکر شده و پدیده‌های مثل همجنس‌گرایی را شاهدهی بر بنا شدن رفتار جنسی بر جنبه‌های اجتماعی - تاریخی دانسته‌اند.^(۹) مراد از غریزه جنسی در واقع تمایل طبیعی جنسی است که دارای ساختار عمدتاً روانی - عاطفی می‌باشد و تحت تأثیر عوامل اجتماعی - تاریخی، رفتار خاص جنسی را شکل می‌دهد.

مدیریت نیاز جنسی

تعادل انسان، زاده تأمین نیازهای اساسی اوست. وقتی نیازی شکل می‌گیرد، بی‌قراری در وجود انسان به وجود می‌آید. تمام فکر، عواطف و رفتارهایش معطوف به آن نیاز گردیده و تعادل خویش را از دست می‌دهد. تنظیم نیازهای اساسی، بخصوص تنظیم نیاز جنسی نیازمند مدیریت درست است. همان‌گونه که سرکوب غریزه جنسی موجب اختلال جسمی و روانی می‌گردد، ارضای نادرست آن نیز مخرب و تباه‌کننده می‌باشد. توجه به مناسبات جنسی در دنیای معاصر، بخصوص لذت‌گرایی و آزادی‌های جنسی ناشی از تفکر و فرهنگ لیبرالیستی غرب، به خوبی گویایی این واقعیت می‌باشد.

تحول در ساختار اجتماعی و فرهنگی جوامع جدید، ذهنیت انسان معاصر را نیز متحول نموده و تغییرات جدی در عرصه مناسبات جنسی انسان‌ها ایجاد نموده است. در گذشته که از آن به جوامع سنتی یاد می‌شود، مردان و زنان بر مبنای اخلاق جنسی، یعنی حیا و عفت، به امور جنسی می‌نگرستند، تجربه و آگاهی جنسی‌شان محدود و غالباً

می‌باشد، این است که زنان و مردان چگونه می‌توانند نیاز جنسی خویش را در قالب خانواده مدیریت نمایند؟ از نظر اسلام راه درست ارضای نیاز جنسی چیست؟

غریزه جنسی به عنوان یکی از طبیعی‌ترین غرایز انسانی، در یک فرایند پیچیده روانی - عاطفی اشباع‌شدنی است. فرایند ارتباط جنسی دارای ابعاد و مراحل سه‌گانه مراقبتی، انگیزشی و آمیزشی می‌باشد؛ مدیریت نیاز جنسی، یعنی مدیریت کشش جنسی در این مراحل. از منظر اسلام، زن و مرد به لحاظ موقعیت شوهری و بانویی که دارند، دارای وظایف شفاف و روشن در ابعاد و مراحل یاد شده می‌باشند. از طریق انجام این وظایف، نیازهای جنسی زن و شوهر به بهترین شکل ممکن تأمین گردیده، نظام خانواده بهترین قالب برای بیان عشق پاک و پرورش انسان‌های صالح می‌گردد.

الف. مراقبت جنسی

عفت و پاکدامنی نقش تعیین‌کننده در ارضای درست نیاز جنسی زن و شوهر دارد. حفظ حرمت ناموسی یعنی وفاداری عاطفی و عدم خیانت جنسی، توجه و عواطف آنها را معطوف به همدیگر می‌سازد. زن و مردی، که صرفاً به همسر خویش می‌اندیشد، تمایلات و احساسات جنسی خود را ملک شخصی شریک زندگی‌اش می‌داند. با عطش جنسی، ارتباط جنسی برقرار نموده و بیشترین لذت جنسی را تجربه می‌نمایند. مرد شتابان به خانه برمی‌گردد، زن با آرایش و دلربایی، به استقبال او می‌شتابد. اما وقتی که حریم‌های جنسی می‌شکند، انگیزه حریم داشتن به خاموشی می‌گراید، تماس و تجربه با جنس مخالف، همه‌جا و همه وقت امکان‌پذیر می‌گردد. آرزوی هرچه زودتر به یکدیگر رسیدن، توجیه خود را از دست می‌دهد. تصور زود به خانه بازگشتن، دیگر به مرد نهیب

خانواده را به مثابه نهادی مقدس معرفی می‌نمود که پاسداشت آن، پذیرش محدودیت‌ها را ممکن می‌ساخت. اما امروزه هم فناوری‌های جدید رسانه‌ای، تنوع‌طلبی جنسی را رواج می‌دهند، هم اهمیت حیا، غیرت و تقدس خانواده کم‌کم جای خود را به فردگرایی و کام‌روایی می‌دهد. در چنین فرایند است که آستانه رضایت‌مندی جنسی افراد افزایش یافته، پدیده نارضایتی جنسی در روابط زناشویی شکل می‌گیرد و روابط جنسی نامشروع افزایش می‌یابد.^(۱۱)

کارشناسان امور خانواده نیز معتقدند که اختلال در مناسبات جنسی زن و شوهر، نظام خانواده را مختل نموده و تهدید به فروپاشی می‌نماید. برخی کارشناسان، ضمن مرتبط دانستن نوع مشکلات میان زوجین با فرهنگ مردم هر منطقه، یکی از مشکلات اساسی مراجعان را سوءظن به همسر می‌داند؛ مردانی که به دلیل شرایط اجتماعی از فریب خوردن می‌ترسند و خوش‌بینی به همسرشان را نوعی حماقت می‌دانند، یا زنانی که تصور می‌کنند همسرشان در زندگی خود عشق دیگری دارد، یا در روابط با زنان دیگر، حریم‌ها را رعایت نمی‌کند؛ بخشی از این سوءظن‌ها ناشی از بدبینی است و بخشی دیگر به خاطر شکسته شدن مرزها و حریم‌های جامعه می‌باشد.^(۱۲) برخی کارشناسان اختلالات جنسی را ریشه اصلی حدود ۵۰ درصد از طلاق‌های کشور می‌دانند. که ممکن است بسیاری از زوجین مشکلات ظاهری و سطحی مانند تنفر از یکدیگر، مشکلات رفاهی و اقتصادی یا جزّ و بحث‌های خانوادگی را دلیل طلاق معرفی کنند، اما بررسی‌های عمیق‌تر، اختلال در روابط زناشویی را نشان می‌دهد. وی به استناد آمارهای موجود بیان می‌کند که حدود ۳۰ درصد از زنان و ۳۰ تا ۴۰ درصد از مردان کشور اختلالات جنسی دارند.^(۱۳) پرسش اساسی که در چنین شرایطی مطرح

نمی‌زند. زن نیز چندان تب و تاب انتظار آمدن مرد را به خانه در خود احساس نمی‌کند.^(۱۴) در چنین شرایطی زن و مرد نه تنها از ارتباط جنسی خویش لذت نمی‌برند، بلکه اساساً تمایل به برقراری ارتباط جنسی با همدیگر پیدا نمی‌کنند.

مارتین سگالین در کتاب **جامعه‌شناسی تاریخی خانواده**، سعی دارد از بهبودی و استواری نهاد خانواده در جوامع غربی امروز دفاع نموده و استحکام آن را بر بنیان عشق و دلبستگی تحلیل نماید. خانواده پناهگاه و کانون ویژه‌ای برای نیاز عاطفی ماست. تمامی گرمای آن دسته از روابط اجتماعی، که در گذشته وجود داشت، اینک فشرده‌تر و با شدتی بیشتر بر اعضای خانواده تک‌هسته‌ای تمرکز یافته‌اند.^(۱۵) زنان و مردان، به این دلیل به ازدواج روی می‌آورند که به یکدیگر عشق می‌ورزند، و به این سبب متأهل باقی می‌مانند که ازدواج متعالی‌ترین قالب برای بیان عشق است.^(۱۶)

واقعیت این است که ازدواج و تشکیل خانواده، زمانی متعالی‌ترین بستر عشق می‌گردد که زن و شوهر متعهد و وفادار به عشق خویش باشند. تعالی خانواده در گرو عشق متعالی است. تعالی عشق، در عشق انحصاری است. در جامعه‌ای که عشق، بازاری گردیده و در روابط آزاد جنسی به ابتذال کشیده می‌شود. عشق و دلبستگی، محبت و همدلی در قالب خانواده نیز فرو می‌ریزد. لاراشلسینگر مشاور خانواده در کتاب خود، نامه‌زنی را نقل می‌کند که از ۱۶ سالگی به روسپی‌گری اشتغال داشته است: «اکثر مراجعینم مردانی متأهل بودند و بیش از نود درصد آنها حتی به من دست هم نزدند، آنها به من پول می‌دادند تا کارهایی را که همسرانشان از انجام دادن آن سرباز می‌زدند، برایشان انجام دهم. اشتباه نکنید به هیچ وجه در مورد روابط جنسی، صحبت نمی‌کنم، بلکه منظورم

کارهایی نظیر گوش دادن به حرف‌هایشان، درست کردن نوشیدنی، روشن کردن سیگار، محبت و توجه کردن به آنان است.»^(۱۷)

در منطق و حیانی دین، چارچوب کلی وفاداری و تعهد جنسی در قالب مؤلفه‌های ذیل، یعنی محرّمات جنسی قابل شناسایی است. مراد از محرّمات جنسی در این پژوهش، آن دسته از محرّماتی است که ارتباط مسقیم به روابط جنسی زن و شوهر دارد؛ یعنی آلودگی به این محرّمات آستانه رضایت‌مندی و حرص جنسی آنها را افزایش داده و روابط جنسی شان را مختل می‌سازد. پرهیز از این محرّمات، زمینه‌ساز کام‌روایی جنسی آنها به حساب می‌آید. به این معنا که کم‌ترین پیامد آلودگی به محرّمات جنسی، ذائقه جنسی افراد را تغییر داده و کارکرد خانواده در تنظیم رفتار جنسی را تضعیف می‌نماید. در چنین شرایطی، پدیده‌هایی همچون زنا با محارم، تجاوز جنسی به کودکان و انواع دیگر روابط نامشروع، آن هم توسط افراد متأهل شکل می‌گیرد.^(۱۸) دین قواعد و هنجارهای رفتاری را در حوزه روابط جنسی تشریح نموده است - رعایت آنها رضایت‌مند جنسی را در حد نگه می‌دارد که افراد بیشترین لذت جنسی را از ارتباط جنسی مشروع خویش به دست آورده و فرهنگ عفاف و پاکدامنی را در جامعه حاکم می‌نماید.

۱. **پرهیز از روابط جنسی نامشروع:** عهد و پیمان زناشویی بر بنیان وفاداری و عدم خیانت استوار می‌باشد. وفاداری ناظر به تعهد عاطفی است و عدم خیانت، به معنای تعهد در روابط جنسی می‌باشد. زن و شوهر پیمان می‌بندند که عواطف جنسی خویش را نثار یکدیگر نموده و هیچ‌گاه تمایلات جنسی خود را بر خلاف الزامات عقد نکاح ارضا ننمایند. ارتباط جنسی نامشروع، عهد و پیمان ازدواج را می‌شکند و فرایند تأمین نیاز جنسی در خانواده

مجلس‌ستان اعمال ناپسند انجام می‌دهید؟!» (عنکبوت: ۲۸-۲۹)

حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «سحق در مورد زنان مانند لواط در مورد مردان است.»^(۲۲) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «مساحقه زنان با یکدیگر زناست.»^(۲۳)

ج. بازی جنسی با حیوان: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «هر فرد که با حیوانی آمیزش کند، مورد لعن خداوند متعال است.»^(۲۴)

۲. پرهیز از نگاه به نامحرم: نگاه دروازه شهوت است. از طریق نگاه به امور و پدیده‌های شهوانی است که بی‌قراری جنسی در روان انسان ایجاد می‌شود. انحرافات جنسی ریشه در نگاه‌های آلوده جنسی دارد. با مهار و کنترل نگاه است که آرامش جنسی افراد حفظ می‌گردد. نظام مقدس خانواده مستحکم گردیده و مناسبات جنسی زن و شوهر لذت‌بخش می‌شود. از این رو، در اسلام نگاه به نامحرم و محرمان به شدت تقبیح گردیده، پاکی چشم و کنترل نگاه عبادت دانسته می‌شود.

قرآن کریم می‌فرماید: «ای پیامبر به مردان مؤمن بگو: چشم‌های خود را از نگاه به نامحرمان فرو گیرند. عفاف خود را حفظ کنند، این برای آنان پاکیزه‌تر است؛ زیرا خدا به آنچه می‌کنند آگاه است. و به زنان با ایمان بگو چشم‌های خود را فروگیرند و دامان خویش را حفظ کنند.» (نور: ۳۰-۳۱)

حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «هر کس زنی را دید و از او خوشش آمد باید با همسر خویش مقاربت کند چون زنان مثل هم می‌باشند.»^(۲۵)

حضرت عیسی علیه السلام می‌فرمایند: «به آنچه برای تو حلال نیست، نگاه تیز و تند نداشته باش؛ زیرا تا وقتی که چشم خود را حفظ نمایی زنا نمی‌کنی و اگر بتوانی به لباس زنی که برای تو حلال نیست، نگاه نکنی چنین کن.»^(۲۶)

امام رضا علیه السلام می‌فرمایند: «خداوند نگاه کردن به

را مختل می‌سازد. به برخی از این رفتارهای تباه‌کننده عبارتند از:

الف. زنا: حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «زنا نکنید که لذت همسر خویش را از دست می‌دهید. عقیف باشید تا زنان عقیف و پاکدامن باشند. قبیله فلان زنا می‌کردند، زنانشان زناکار شدند.»^(۱۹)

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «در تورات نوشته شده که خداوند فرموده: من قاتل قاتلان و فقیرکننده زانیان هستم. زنا نکنید تا با زنان زنا نکنند؛ چون هر عمل عکس‌العملی دارد.»^(۲۰)

امام صادق علیه السلام در حدیث مفصلی درباره ناهنجاری‌های جنسی، که جوامع گرفتار آن خواهند شد، می‌فرماید: «گروهی از زنان، از راه خودفروشی زندگی خواهند گذراند... زنا، مورد مدح و ستایش زنان قرار می‌گیرد... دیدگاه گروهی این است که بهترین خانواده، خانواده‌ای است که برای فسق و خودفروشی زنان، به آنان کمک می‌کنند... با محرمان خود، زنا می‌کنند. از این طریق، به ارضای شهوت می‌پردازند و ازدواج نمی‌کنند... خواهید دید که مرد، زن و کنیز خود را در قبال اندکی آب و نان کرایه می‌دهد و به همین رضایت می‌دهد... خواهید دید که زنان، خودشان را به کافران می‌بخشند... با این وصف، باید از چنین افرادی کناره‌گیری نمایید و برای نجات از این مهلکه‌ها، دعا کنید.»^(۲۱)

ب. همجنس‌گرایی: قرآن کریم می‌فرماید: «آیا شما به جای زنان، از روی شهوت به سراغ مردان می‌روید؟! شما قوم نادانید.» (نحل: ۵۵) همچنین می‌فرماید: «و لوط را فرستادیم هنگامی که به قوم خود گفت: شما عمل بسیار زشتی انجام می‌دهید که هیچ‌یک از مردم جهان، پیش از شما آن را انجام نداده است. آیا شما به سراغ مردان می‌روید و راه (تداوم نسل انسان) را قطع می‌کنید و در

هرچند رفتارهای تحریک‌کننده برای مردان و زنان قبیح بوده و حرام می‌باشد، اما از آنجایی که مردها به راحتی تحریک گردیده و نسبت به زنان دچار بی‌قراری جنسی می‌شوند. در منابع دینی، توجه بیشتر به تقبیح رفتارهای اغواکننده زنان گردیده است. به همین دلیل، در این مبحث بیشتر به مسائل مربوط به زن‌ها اشاره می‌شود.

قرآن کریم می‌فرماید: «و به زنا با ایمان بگو چشم‌های خود را فرو گیرند، و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را آشکار نمایند، و روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند، و زینت خود را آشکار نسازند، مگر برای شوهرانشان، یا پدرانشان، یا پسرانشان، یا برادرانشان، یا پسران برادرانشان، یا خواهرانشان، یا زنان هم‌کیششان، یا بردگانشان، یا افراد سفیه که تمایلی به زن ندارند، یا کودکانی که از امور جنسی مربوط به زنان آگاه نیستند؛ و هنگام راه رفتن پاهای خود را به زمین نزنند تا زینت پنهانی‌شان دانسته شود (و صدای خلخال که بر پا دارند به گوش رسد) و همگی به سوی خدا باز گردید ای مؤمنان، تا رستگار شوید.» (نور: ۳۱)

همچنین می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بردگان شما، و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده‌اند، در سه وقت باید از شما اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح، و نیمروز هنگامی که لباس‌های (معمولی) خود را بیرون می‌آورید، و بعد از نماز عشا. این سه وقت خصوصی برای شماست. اما بعد از این سه وقت، گاهی بر شما و بر آنان نیست و برگرد یکدیگر بگردید. این‌گونه خداوند آیات را برای شما بیان می‌کند، و خداوند دانا و حکیم است!» (نور: ۵۸)

از آیه شریفه، به روشنی این نکته قابل استفاده است که زنان و مردان در جمع خانواده و محارم خویش نیز باید حیا و عفت را رعایت نمایند. نباید به دلیل عدم لزوم

موهای زنان باحجابی که ازدواج کرده‌اند و غیر آنها را از آن جهت حرام کرده که نگاه به آنان باعث تحریک جنسی می‌شود.» (۲۷)

امام صادق علیه السلام فرمود: «نگاه‌بنداز نگاه، قلب را شهوانی می‌سازد و همین برای گمراهی صاحب‌آن کافی است.» (۲۸)
پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «از نگاه اضافی پرهیز؛ زیرا بذرها و هوس‌ر ادردل می‌کارد و موجب غفلت می‌گردد.» (۲۹)
پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «غضب شدید و طاقت‌فرسای خداوند دامنگیر زن شوهرداری است که چشم‌های ناپاکش، از نگاه‌های آلوده و شهوت‌بار به مردان اجنبی پر شده است.» (۳۰) همچنین می‌فرمایند: «کسی که از نگاه حرام خود را ارضا کند، خدا در قیامت چشمانش را پر از آتش خواهد کرد، مگر اینکه توبه کند و از آن رفتار دست بردارد.» (۳۱)

۳. حفظ حجاب و پرهیز از رفتارهای محرک: بحث حجاب در جامعه اسلامی ایران، با بسیاری از جوامع دیگر متفاوت می‌باشد. تغییر در پوشش و الگوی آرایش در اینجا، فقط تغییر در پوشش به معنای اینکه یکی از جوه فرهنگی عوض شده نیست، بلکه با نوعی پیام جنسی و رفتار غیراخلاقی همراه است. به این معنا که در کشورهای غربی، به پدیده بی‌حجابی عادی نگاه می‌شود و پوشش، رفتار یا عمل زنان، بیانگر پیام جنسی محسوب نمی‌شود، در حالی که در کشور ما بی‌حجابی، حساسیت‌ها و پیام‌های غیراخلاقی و جنسی را تشدید می‌کند. (۳۲)
ممکن است هدف، انگیزه و نیت واقعی بسیاری از زنان بی‌حجاب و بدحجاب هرزه‌پوشی نباشد، اما بدپوشی‌شان چنین معنای را در فضای عمومی جامعه منعکس می‌کند. مراد از رفتار جنسی محرک، هر نوع گفتار، کردار و حالات شهوانی است که میل جنسی افراد را تحریک نموده و عفت عمومی را به مخاطره می‌اندازد.

می‌کند. اگرچه عمارت آتش نگیرد؛ یعنی فکر گناه خواه ناخواه در قلب مردم تیرگی ایجاد می‌کند و به صفا و پاکی دل آنها ضربه می‌زند و چند عملاً مرتکب آن گناه نشوند.» (۳۷)

۵. کنترل حس لامسه: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند «هر که با زنی نامحرم دست بدهد به خشم خدا گرفتار می‌شود، و هر که از روی حرام دست به گردن زنی بیفکند، او را با شیطان به زنجیری آتشین می‌بندند و هر دو را در آتش می‌افکنند.» (۳۸)

ابوبصیر از امام صادق علیه السلام پرسید: آیا مرد می‌تواند با زنی نامحرم دست بدهد؟ فرمود: نه مگر از پس پارچه‌ای. (۳۹)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «اگر خواستید که یکی از محارم خود را از قبیل: خواهر، عمه و خاله، که بالغ شده، ببوسید پیشانی و سر او را ببوسید و از بوسیدن لب یا صورت او خودداری کنید.» (۴۰)

همچنین می‌فرماید: «هر که پسری را از روی شهوت ببوسد، خدا او را هزار سال در آتش عذاب خواهد کرد.» (۴۱)

همچنین آن حضرت می‌فرماید: «دو مرد در یک لحاف

نخوابند مگر به ضرورت، هریک زیر روپوش و لباس خود بخوابند، و لحاف را روی هر دو بکشند، و هم چنین زنان، مرد نباید با دختر و یا مادرش در یک لحاف بخوابد.» (۴۲)

۶. پرهیز از خلوت کردن با نامحرم: خلوت کردن زن و مرد نامحرم، بخصوص در جایی که کسی وارد نمی‌شود، غریزه جنسی آنها را تحریک نموده و اثربخشی عوامل تحریکی دیگر را افزایش می‌دهد. (۴۳) در محیط خلوت، زمینه نگاه‌های و گفت‌وگوهای شهوانی آماده‌تر است. تمایلات جنسی به شدت افزایش یافته و وسوسه‌های شیطانی برای ارتکاب گناه و خیانت به همسر جدی‌تر می‌شود. به همین دلیل، خلوت کردن زن و مرد نامحرم در اسلام ممنوع است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «مرد نباید

حجاب، برهنگی، بدپوشی و رفتارهای تحریک‌کننده جنسی داشته باشند.

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «بهترین زنان شما کسی است که هرگاه با شوهرش خلوت کرد، لباس را درآورد و هرگاه لباس پوشید همراه آن لباس حیا را بپوشد.» (۳۳)

قرآن کریم می‌فرماید: «ای پیامبر! به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگو: که روسری‌های بلند خود را بر خویش فرو افکنند، این کار برای اینکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است؛ خداوند همواره آمرزنده رحیم است.» (احزاب: ۵۹)

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «زن مسلمان نباید روسری و پیراهنی بپوشد که بدنش را نمی‌پوشاند.» (۳۴)

قرآن می‌فرماید: «ای همسران پیامبر! شما همچون یکی از زنان معمولی نیستید اگر تقوا پیشه کنید؛ پس به گونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویند که بیماردلان در شما طمع کنند، و سخن شایسته بگویند.» (احزاب: ۳۲)

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «خدا زنان مردنما و مردان زن‌نما را لعنت کند.» (۳۵)

همچنین آن حضرت می‌فرماید: «زمانی بعد از من خواهد آمد که گروه‌هایی از مردها، همانند آرایش زن برای شوهرش، آرایش می‌کنند.» (۳۶) اینها از مصادق گفته خدای متعالند که می‌فرماید: «بعد از مردم شایسته، کسانی آمدند که نماز را ضایع کردند و از شهوات، پیروی نمودند. اینان به سرعت در گمراهی، غرق می‌شوند.» (مریم: ۵۹)

۴. کنترل فکر و خیال: امام صادق علیه السلام از حضرت مسیح روایت کرده است که می‌فرمود: «موسی بن عمران به شما امر کرد که زنا نکنید و من به شما امر می‌کنم که فکر زنا را در خاطر نیاورید، چه رسد به عمل زنا؛ زیرا آنکه فکر زنا کند، مانند کسی است که در عمارت زیبا و مزینی، آتش روشن کند دوده‌های تیره آتش، زیبایی‌های عمارت را خراب

با زن نامحرم به خلوت نشیند که سومی شان شیطان است.»^(۴۴) همچنین آن حضرت می فرماید: «بدانید که هیچ مردی با زن نامحرم خلوت نمی کند، جز آنکه سومی آنها شیطان است.»^(۴۵)

محمد طیار گوید: وارد مدینه شدم و منزلی می طلبیدم تا اجاره کنم. به خانه ای وارد شدم که دارای دو اتاق بود و دری میان آن دو قرار داشت. در یکی از آنها زنی زندگی می کرد آن زن به من گفت: این اتاق را اجاره کن، گفتم: این دو اتاق به هم راه دارد و من جوان هستم، تو نیز جوانی و صلاح نیست گفت: تو اجاره کن من در را می بندم، من پذیرفتم و متاعم را به آنجا بردم، بدو گفتم: در را ببند، گفت: از اینجا نسیم می آید بگذار باز باشد. گفتم: من و تو هر دو جوان هستیم در را ببند. گفت: تو در اطاعت بنشین و من در اتاق خود، نزد تو نمی آیم و به تو نزدیک نمی شوم و از بستن در سر باز زد. من خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و ماجرا را عرض کردم. پرسیدم می توانم آنجا بمانم؟ فرمود: از آنجا به جای دیگر برو، زیرا هیچ مرد و زنی در مکانی خلوت نکنند، مگر آنکه شیطان سومی آنها باشد.»^(۴۶)

ممکن است خلوت کردن موجب لغزش افراد خاص نگردد، اما بر اساس مستندات فوق، افراد عادی معمولاً در چنین شرایطی، فریب وسوسه های شیطان را خورده، گرفتار ناهنجاری های جنسی می گردند. اگر هم لغزشی صورت نگیرد، دست کم آنها را در معرض اتهام قرار داده و موجب کدورت عاطفی همسرانشان خواهد شد. بر این اساس، زن و مرد نباید با نامحرم خلوت نمایند.

ب. تحریک پذیری و انگیزش جنسی

مرحله انگیزش جنسی، ناظر به این واقعیت روان شناختی است که لذت جنسی مبتنی بر نگاه جنسی، توان جنسی و

تحریک جنسی می باشد. از مجموع اینها، می توان به عنوان زمینه سازی برای آمیزش جنسی یاد نمود. به هر میزانی که انگیزش جنسی، یعنی مقدمات و زمینه های ارتباط جنسی فراهم باشد، به همان میزان آمیزش جنسی لذت بخش تر خواهد شد. مدیریت نیاز جنسی در این مرحله، ناظر به فراهم ساختن زمینه سازی برای لذت بردن بیشتر از آمیزش جنسی است.

۱. مثبت نگری: نوع اعتقاد و نگاهی که افراد به عمل جنسی دارند، در انگیزش جنسی آنان مؤثر می باشد. توجه زن و شوهر به این واقعیت که ارتباط جنسی آنها مهم ترین تقویت کننده پایه های زندگی مشترکشان به حساب می آید، موجب می گردد که تأمین نیاز جنسی را ارزشمندترین کار در زندگی مشترک خود دانسته، و به آن اهمیت بیشتر بدهند. هرگاه به لحاظ اعتقادی به ارزش و قداست ازدواج و اهمیت مناسبات جنسی از منظر تکلیف دینی توجه نمایند، درصدد بهتر و جذاب کردن آن بر می آیند. در نتیجه، نیاز جنسی آنها به بهترین شکل ممکن ارضا خواهد شد. بدین جهت، لازم است که اشاره گذرا به دیدگاه اسلام راجع به ازدواج و نیاز جنسی زن و شوهر شود، تا نوع نگاه انسان مسلمان در این ارتباط روشن گردد. اسلام گزینه جنسی را اولاً یک امر طبیعی می داند: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱) در آیه شریفه، به چند نکته مهم اشاره گردیده است: ۱. از اهداف آفرینش زن و مرد، رسیدن به آرامشی است که این دو، در ارتباط باهم خواهند داشت؛ ۲. هریک از مرد و زن، به گونه ای آفریده شده اند که به یکدیگر نیازمندند و برای رفع نیاز خود، به دیگری متمایل و در تلاش می باشند؛ ۳. تلاش برای رفع نیازهای فیزیولوژیکی و روانی - عاطفی، با ابراز محبت و

کسی که ازدواج دائم نکرده است. البته چنین شخصی باید عفت خود را از راه ازدواج موقت محافظت نماید. (۵۱)

رابعاً، لذت جنسی را نه تنها از بهترین لذت‌های دنیا معرفی می‌نماید که محبت به همسر را از اخلاق انبیاء صلی الله علیهم و آلهم و سلم و از معیارهای ایمان می‌داند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «نماز نور چشم من است و لذت من با همسرانم می‌باشد.» (۵۲) امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هرچه علاقه بنده به زنان بیشتر شود ایمان او هم بیشتر می‌شود.» (۵۳) همچنین آن حضرت می‌فرماید: «هر کس علاقه مندی بیشتر به ما داشته باشد، همسران خویش را بیشتر دوست خواهد داشت.» (۵۴)

۲. توان جنسی: انگیزش و تحریک جنسی، ارتباط مستقیم با توانمندی و قوت جنسی دارد. ضعف جنسی هریک از زن و مرد، فرایند ارتباط جنسی آنها را مختل ساخته و در نتیجه، بنیان خانواده را متزلزل می‌نماید. هرگاه نیاز جنسی زن و شوهر در خانواده اشباع نشود، در پی ارضای آن در بیرون از خانواده خواهند رفت. از این رو، بی‌عفتی در جامعه شکل گرفته و پدیده بی‌وفایی و خیانت همسران، نسبت به همدیگر شکل می‌گیرد. وقتی مردی در کنار زنی احساس خوبی نداشته باشد، او را ترک می‌گوید و به سراغ زن دیگر می‌رود، موضوع این نیست که او عاشق زن دیگر است، وقتی او به زن دیگر پناه می‌برد، عاشق احساسی است که به خود دارد. (۵۵) براین اساس، زن و مردی که احساس ضعف و ناتوانی جنسی نمایند، لازم است که برای پاسخ دادن به نیاز جنسی همسر خویش، خود را تقویت و درمان نمایند.

قوت و ناتوانی جنسی، ارتباط مستقیم با نوع تغذیه انسان دارد. برخی غذاها، غریزه جنسی را تقویت می‌کند. در مقابل، نخوردن این نوع غذاها یا خوردن برخی مواد غذایی دیگر موجب کاهش میل جنسی می‌گردد. از آنجایی

مهربانی زن و مرد به یکدیگر همراه است. (۴۷)

ثانیاً، دستور به ارضای نیاز جنسی داده و از سرکوب آن منع می‌نماید: «ای مؤمنان، چیزهای پاکیزه‌ای را که خدا برای شما حلال کرده است حرام مسازید، و (از حد شریعت) تجاوز مکنید، که خداوند متجاوزان را دوست ندارد.» (مائده: ۸۷)، رفتار جنسی مشروع یکی از حلال‌های خداوند است و نباید مورد انکار و نفی قرار گیرد.

امام صادق علیه السلام فرمود: «زن عثمان بن مظعون نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله عثمان، روزها روزه می‌گیرد و شب‌ها به نماز می‌ایستد. پس رسول خدا غضبناک شد. در حالی که کفشش را به زمین می‌کشید، به سوی عثمان آمد و دید که نماز می‌خواند. عثمان وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله را دید، دست برداشت. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند مرا برای رهبانیت و گوشه‌گیری نفرستاده، بلکه مرا به دین حنیف سهل و آسان مبعوث نموده. من روزه می‌گیرم و نماز می‌خوانم و با همسرانم هستم. پس هر کس فطرت مرا دوست دارد، باید از سنت من پیروی کند و از سنت من نکاح و ازدواج است.» (۴۸)

ثالثاً، بر ارضای مشروع آن در قالب ازدواج دائم و یا موقت تأکید می‌نماید: «بی‌همسران، بردگان و کنیزکان صالح خود را به همسری دیگران دهید. اگر تهیدست باشید، خداوند از بخشش خویش آنان را توانگر می‌گرداند، و خداوند گشایشگر دانا است.» (۴۹)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «ازدواج کنید و دیگران را به ازدواج درآورید [در این امر به آنها کمک کنید]، و بدانید که از خوشبختی فرد مسلمان، پرداختن هزینه ازدواج زن بی‌شوهر است. و هیچ چیز را خدای بزرگ در اسلام بیش از خانه‌هایی که با ازدواج آباد شود، دوست ندارد.» (۵۰)

فتح‌بن یزید می‌گوید: از حضرت درباره ازدواج موقت سؤال کردم، فرمود: این ازدواج حلال مطلق است برای

که این مسئله یک مسئله کاملاً پزشکی است، انتظار نمی‌رود که دین به بیان راه‌های درمان آن پرداخته باشد. صرفاً از باب توجه اسلام به این مسائل، به برخی از احادیث اشاره می‌شود.

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ضمن توصیف خرمای برنی، فرمود: «در آن نه خاصیت است: کمر را محکم، شیطان را فلج، و غذا را هضم، و دهان را خوشبو می‌کند، به نیروی شنوایی و بینایی می‌افزاید، و انسان را به خدای عزوجل نزدیک می‌نماید، و از شیطان دور می‌سازد، و بر نیروی آمیزش می‌افزاید، و درد را برطرف می‌کند.» (۵۶)

از معصوم عَلَيْهِ السَّلَام روایت شده است که فرمود: «خوردن گوشت موجب تقویت بینایی و شنوایی می‌گردد و خوردن آن با تخم مرغ غریزه جنسی را افزایش می‌دهد.» (۵۷)

راوی می‌گوید: از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام شنیدم که می‌فرمود: پیاز بخورید که دارای سه خاصیت است: دهان را خوشبو می‌سازد، لثه‌ها را مستحکم می‌نماید، آب بدن و توان جنسی را افزایش می‌دهد.» (۵۸)

۳. تفاوت غریزه جنسی زن و مرد: غریزه جنسی با شیوه‌های گوناگون قابل تحریک می‌باشد. هرگاه تحریک جنسی با شیوه متناسب با توقعات زن و مرد صورت پذیرد، معمولاً شدت پاسخ به سرعت افزایش می‌یابد. اگر روش تحریکی از نظر فیزیکی یا روانی، نامناسب باشد یا قطع شود، ممکن است مرحله انگیزش، بسیار طولانی یا حتی قطع شود. (۵۹)

از آنجایی که زن و مرد، دارای غریزه و شهوت جنسی متفاوت می‌باشند، شیوه تحریکی آنها نیز متفاوت خواهد بود. توجه به این تفاوت‌ها پاستنگ اصلی مدیریت درست و کامیابی بیشتر از نیاز جنسی محسوب می‌شود.

انگیزه جنسی در زن به صورت دوره‌ای است، یعنی در دوره‌ای انگیزه او بیشتر و در دوره دیگر انگیزه‌اش کمتر می‌باشد. ولی در مرد این محدودیت وجود ندارد. مرد را

می‌توان به توده برگ خشک و زن را با زغال مقایسه کرد. زدن یک جرقه سبب آتش گرفتن سریع برگ‌های خشک می‌شود. در حالی که، برای آتش گرفتن زغال وقتی بیشتری لازم است. (۶۰) بی‌قراری جنسی در مردان موجب می‌گردد که به راحتی تحریک گردیده و به راحتی اشباع شوند، اما حیا و صبر نیرومند در زنان، شهوت نیرومند آنها را کنترل می‌نماید. به همین دلیل، زنان به راحتی تحریک نگردیده و به سرعت ارضا نمی‌شوند. مردان در برابر محرک‌های روانی - جنسی بیشتری مانند عبریانی، رفتار عشوهر گرایانه، کتاب‌ها و فیلم‌های شهوت‌انگیز برانگیخته می‌شوند. اما تحریک زنان خیلی زود و با دیدن یک زیبایی انجام نمی‌شود. (۶۱)

مردان بشتین لذت را در زمان آمیزش دارند، اما زنان زمانی بشتین شادی را حس می‌کنند که در آغوش گرفته شوند و بوسیده شوند. (۶۲) مرد محبت می‌کند برای روابط جنسی، زن روابط جنسی برقرار می‌کند برای محبت. بسیاری از مردان در بیان احساس خود مشکل دارند. برای مردان، نشان دادن عشق خود از طریق آمیزش بسیار راحت‌تر از بیان لفظی آن است. (۶۳)

در منابع دینی نیز به این تفاوت‌ها توجه شده است. از این‌رو، هریک از زن و شوهر در برقراری ارتباط جنسی دارای وظایف جنسی نسبتاً متفاوتی دانسته شده‌اند. در اینجا، به برخی از احادیث ناظر به اصل تفاوت، تفاوت در میزان صبر و شکیبایی جنسی و تفاوت در چگونگی ابراز محبت آنان اشاره می‌شود.

الف. تفاوت در صبر و شکیبایی جنسی: حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «همانا خدای تبارک و تعالی میل زناشویی را ده سهم قرار داده است که نه سهم آن در زنان است و یک سهم در مردان. اگر نبود آن مقدار حیا، که خدای عزوجل به مقدار شهوت در زنان قرار داده، به هر

امام صادق علیه السلام فرمود: «بانو باید شب و روز خود را در اختیار شوهر قرار دهد.» (۷۲)

۲. زنان و لذت هم‌آغوشی: مردها نیز وظیفه دارند که اولاً، تمایلات جنسی همسر خویش را ارضا نموده، بیش از چهار ماه از او دوری نکنند. ثانیاً، در هر چهار شب یک شب باید همسر خویش را در آغوش گیرد؛ چون همان‌گونه که مردان لذت را در آمیزش جنسی می‌بینند، زنان لذت جنسی را در هم‌آغوشی جست‌وجو می‌کنند: صفوان بن یحیی از حضرت رضا علیه السلام سؤال کرد: درباره‌ی مردی که دارای همسر جوانی است و همبستری با او را یک ماه یا یک سال ترک می‌کند و به او نزدیک نمی‌شود. نه برای اینکه او را آزار رساند، بلکه مصیبتی دیده‌اند، آیا در این عمل گناهکار است؟ فرمود: اگر چهار ماه او را ترک کرده باشد نه، در بیشتر از آن گناه کار می‌باشد، مگر با اذن و رضایت زوجه‌اش. (۷۳)

محمد بن مسلم گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: مردی دارای دو زوجه آزاد است. یکی را بیش از دیگری دوست دارد، چه حکمی دارد؟ فرمود: می‌تواند سه شب نزد او باشد و یک شب نزد دیگری، و چنانچه بخواهد چهار زن اختیار کند هر یک بیش از یک شب نوبت ندارد، و از این جهت مادامی که چهار زن عقدی در حباله نکاح ندارد، حق دارد که یکی را بر دیگری ترجیح دهد. (۷۴)

۳. زنان تشنه‌ی محبت: ابراز محبت و عشق از عوامل مهم انگیزشی برای زنان تلقی می‌گردد. (۷۵) زنان دل‌داده دوست داشته شدن می‌باشند. در قالب ابراز عواطف و احساسات است که می‌توان عواطف آنها را تحریک کرد و قلبشان را تسخیر نمود.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «گفتن مرد به همسرش که تو را دوست دارم، هرگز از قلب زن خارج نمی‌شود.» (۷۶)

مردی نه زن درمی‌آویخت. (۶۴)

امام صادق علیه السلام فرمود: «راستی خدای عزوجل برای زن توانایی صبر ده مرد را قرار داده و چون به هیجان آید، نیروی شهوت ده مرد را دارد.» (۶۵)

امام صادق علیه السلام فرمود: «به زنان شهوت و صبر دوازده مرد اعطا شده است.» (۶۶)

از ابی‌بصیر روایت شده که گفت: شنیدم امام صادق علیه السلام می‌فرمود: در کامیابی، لذت زن نود و نه برابر مرد است، اما خداوند عزوجل پرده‌ی حیا را بر او افکنده، و اظهار نمی‌کند.» (۶۷)

ب. وظایف متفاوت جنسی: تمایلات جنسی متفاوت در زن و مرد، منشأ رفتارهای متفاوت جنسی آنان می‌گردد. از این رو، احکام تکلیفی جنسی زن و مرد در اسلام نیز به شکل نسبتاً متفاوتی تشریح می‌گردد؛ به این معنا که هرکدام از زن و شوهر مکلف هستند که متناسب با ساختار غریزه‌ی جنسی همسر خویش عمل نمایند. در اینجا به برخی مستندات آن اشاره می‌شود:

۱. مردان و لذت آمیزش: زنان با توجه به بی‌قراری جنسی مردان، موظف می‌باشند که نسبت به درخواست جنسی همسر خویش تعلل نکرده و حتی اجازه ندارند که نماز خود را طولانی نمایند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «خدا لعنت کند زنی را که شوهرش او را به بسترش می‌خواند و او می‌گوید کمی بعد، تا شوهرش به خواب رود.» (۶۸)

«هرگاه مردی از همسرش تقاضای همخوابی کند، زن باید هرچند بر سر تنور هم باشد، به او پاسخ مثبت دهد.» (۶۹)

همچنین فرمود: «زنان نباید به خاطر جلوگیری از استمتاع شوهران خود، نماز خود را طولانی کنند.» (۷۰)

«هرگاه مردی به همسرش پیشنهاد همبستری بدهد و زن امتناع ورزد، و مرد خشمناک شب را به سر آورد، ملائک خدا تا صبح زن را نفرین خواهند کرد.» (۷۱)

خضاب فرموده‌اید؟ فرمود: آری با حنا و کتم (نیل)، مگر نمی‌دانی که این کار سودی فراوان دارد که زن دوست دارد در تو، همان زینت را ببیند که دوست داری تو در او ببینی، و زنانی از عفت بیرون شدند و فاسد گشتند و چنین نشدند، مگر به واسطه کم توجهی شوهرانشان به آرایش خود.» (۸۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «حنا ببندید که چشم را روشنی می‌دهد، و موی را می‌رویاند و بو را خوش می‌کند، و همسر را آرامش می‌دهد.» (۸۳)

همچنین آن حضرت فرمود: «به حنا خضاب کنید که به جوانی و زیبایی و قوه نکاح و طراوت و زیبایی چهره شما می‌افزاید.» (۸۴)

حضرت علی علیه السلام نیز می‌فرمایند: «زن مسلمان باید خود را برای شوهرش خوشبو بسازد.» (۸۵)

رسول اکرم صلی الله علیه و آله راجع به حق شوهر می‌فرماید: «زن باید خود را با بهترین عطرها معطر نماید و بهترین لباس‌هایش را بپوشد و به بهترین شکل آرایش کند و شب و روز خود را در اختیار شوهر قرار دهد.» (۸۶)

ج. آمیزش جنسی: پس از آنکه زن و مرد در مرحله آمیزش جنسی، زمینه کافی برای برانگیختگی یکدیگر فراهم ساختند، اقدام به آمیزش نمایند. در منابع دینی بر این نکته تأکید جدی گردیده است که آمیزش نباید بدون برانگیختگی، بخصوص برانگیختگی زن صورت گیرد؛ چون زنان دیرتر از مردان برانگیخته می‌شوند. عدم برانگیختگی زن قبل از آمیزش، منجر به ناراحتی عصبی، پرخاشگری و دیگر عوارض روانی - عاطفی برای زن گردیده. در نتیجه، از همسرش دلسرد می‌شود.

در رساله ذهبیه از امام رضا علیه السلام نقل شده که به کار جماع پرداز مگر اینکه قبلاً به وسیله بازی، شوخی و... زن را آماده کنی. این کارها موجب می‌شود که میل غریزی زن تحریک شود و آب او جمع شود؛ زیرا آب او از

۴. مردان تشنه عشوه‌گری: مردان طالب عشوه و ناز همسران خویش می‌باشند. عشوه‌گری و دلربایی زنانه، از عوامل مهم انگیزشی در مردها به شمار می‌رود.

امام صادق علیه السلام فرمود: «زن در زندگی با شوهر از سه چیز ناگزیر است: یکی از آنها اظهار عشق به او با دلربایی و آراستگی می‌باشد.» (۷۷)

۴. آراستگی و نظافت: آراستگی و جذابیت ظاهری نیز از عناصر مهمی است که عواطف مثبت زن و شوهر را معطوف به همدیگر نموده و موجب تحریک‌پذیری جنسی آنها می‌شود.

امام رضا علیه السلام از پدرانش نقل می‌کند: «بی‌عفتی زنان یهود نبود، مگر به خاطر بی‌توجهی همسرانشان به آراستگی و نظافت خود. زن از تو همان انتظار را دارد که تو از او انتظار داری.» (۷۸)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «لباس‌های خود را تمیز کنید و موهای خود را اصلاح کنید، مسواک بزنید و آراسته و پاکیزه باشید؛ زیرا یهودیان چنین نکردند و زنانشان زناکار شدند.» (۷۹)

امام صادق علیه السلام فرمود: «زنان دوست دارند مردان خود را آن‌گونه آراسته ببینند که مردان از زنان خود انتظار دارند.» (۸۰)

فروان مدائنی گوید: بر امام هادی علیه السلام وارد شدم که تازه خضاب بسته بود. عرض کردم: جانم فدای شما! خضاب کرده‌اید؟ فرمود: آری خضاب را پاداش زیاد است. نمی‌دانی که آراستن مرد بر عفت زنان می‌افزاید (مرد چون خود را تمیز و زیبا بسازد همسرش به دیگری رغبت نمی‌کند)، آیا تو دوست داری وقتی به خانه می‌روی همسر خود را ژولیده و ناآراسته ببینی؟ گفتم: نه فرمود: زن نیز چنین است.» (۸۱)

حسن بن جهم گوید: به حضرت رضا علیه السلام عرض کردم:

رضایت‌مندی کامل جنسی افراد را به خوبی تأمین می‌نماید. فرایند ارتباط جنسی دارای ابعاد و مراحل سه‌گانه مراقبتی، انگیزشی و آمیزشی می‌باشد.

۲. در بعد مراقبتی (تعهد و وفایی جنسی) زن و شوهر ارتباط دوستی جنسی نامشروع ندارند. آلوده به روابط نامشروع جنسی نمی‌باشند. به نامحرم نگاه نمی‌کنند. زن لذت بردن از زیبایی‌های جسمی و جنسی خود را حق انحصاری شوهرش می‌داند. شوهر از حق انحصاری که راجع به همسرش دارد محافظت و مراقبت می‌کند. زن و شوهر از شبیه ساختن خود به جنس مخالف خودداری می‌نمایند. از اندیشه خیانت و بی‌وفایی به همسر خود اجتناب می‌ورزند. در تعامل با نامحرم حدود شرعی را رعایت می‌نمایند. با نامحرم خلوت نمی‌کند. از خودارضایی دوری می‌کنند. زن و شوهر در محیط‌های مختلف دارای پوشش مناسب می‌باشند.

۳. در بعد انگیزشی و آمیزشی، زن و شوهر غریزه جنسی را نعمت الهی می‌دانند. ارضای نیاز جنسی را ضروری دانسته و عمل جنسی را عمل دیندارانه می‌دانند. توانایی تحریک و اشباع غریزه جنسی همدیگر را دارند. زن از شوهر خود تمکین می‌نماید. مرد در هیچ شرایطی بیش از چهار ماه ارتباط جنسی با همسرش را ترک نمی‌کند. شوهر حداقل از هر چهار شب یک بار نزد همسر خویش همبستر می‌شود. زن تنها برای شوهر، خود را می‌آراید. زن و شوهر نسبت به همدیگر اظهار محبت و علاقه می‌کنند. پاکیزه، معطر و خوشبو می‌باشند. زن آرایش کرده و مرد آراسته می‌باشد. با رعایت مجموع این قواعد و هنجارهاست که تمایلات جنسی زن و شوهر در خانواده مطلوب اسلامی اشباع و ارضا گردیده و از این طریق فرهنگ عفاف و پاکدامنی در سطح وسیع جامعه گسترش می‌یابد.

سینه‌های او خارج می‌گردد و آثار غلبه شهوت در صورتش و چشمانش پدید می‌آید. همان را که تو از او می‌خواهی، او نیز از تو می‌طلبد. (۸۷)

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هیچ زنی نباید بخوابد تا خود را به شوهر عرضه کند. و مراد از عرضه داشتن این است که لباس را درآورد و به زیر لحاف شوهر برود، و به او بچسبد.» (۸۸)

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «هرگاه یکی از شما بخواهد با زنش نزدیکی کند، نباید او را به شتاب اندازد؛ زیرا زنان هم نیازهای دارند.» (۸۹)

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «به راستی که برخی از شما با همسران چنان نزدیکی می‌کنید که چون از بستر شما برخیزد و به شخصی زنگی رسد بر وی درآویزد. پس هرگاه یکی از شما با عیال و همسران همبستر شدید، قبلاً با وی بازی و ملاعبت نمایید، سپس کام گیرد که این شیرین‌تر است.» (۹۰)

رسول اکرم صلی الله علیه و آله روزی به همنشین‌های خود فرمود: «آیا می‌دانید که ناتوانی چیست؟ عرض کردند: خدا و رسولش دانانترند، فرمود: ناتوانی سه چیز است: ... سوم درباره کار زنان است، که یکی از همسر خویش کام گیرد (از او لذت برد) با اینکه آن زن کامش را نگرفته. عبدالله پسر عمرو عاص عرض کرد: ای رسول خدا آن چگونه است؟ فرمود خودداری و درنگ کند تا از هر دو ارضا شود.» (۹۱)

نتیجه‌گیری

در مجموع، مطالب بیان‌شده را این‌گونه می‌توان جمع‌بندی نمود:

۱. نیاز جنسی در یک فرایند پیچیده روانی و عاطفی اشباع‌شدنی است. اسلام قواعد و هنجارهایی را معطوف به این نیاز تشریح نموده است که رعایت آنها

- ۳۲- محمدتقی کرمی، «نظام اسلامی و مسئله پوشش و آرایش»، **حورا**، ش ۲۱، به نقل از سایت دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- ۳۳- محمدبن یعقوب کلینی، **الکافی**، ج ۵، ص ۳۲۴.
- ۳۴- فضل بن حسن طبرسی، همان، ص ۹۳.
- ۳۵- **نهج الفصاحه**، ترجمه ابوالقاسم پاینده، ص ۶۲۸.
- ۳۶- محمدباقر مجلسی، همان، ج ۷۴، ص ۹۸.
- ۳۷- محمدتقی فلسفی، همان، ج ۲، ص ۱۱۶.
- ۳۸- علیرضا صابری یزدی، همان، ص ۶۰۵.
- ۳۹- همان، ص ۱۳۶.
- ۴۰- محمدباقر مجلسی، همان، ج ۷۳، ص ۴۲.
- ۴۱- حسن بن ابی الحسن الدیلمی، **ارشادالقلوب**، ج ۱، ص ۱۹۰.
- ۴۲- فضل بن حسن طبرسی، همان، ج ۱، ص ۴۴۴-۴۴۵.
- ۴۳- علی نقی فقیهی، همان، ص ۱۷۵.
- ۴۴- **نهج الفصاحه**، ص ۶۸۰.
- ۴۵- همان، ص ۲۴۶.
- ۴۶- محمدبن علی صدوق، **من لایحضره الفقیه**، ج ۳، ص ۲۵۲.
- ۴۷- علی نقی فقیهی، همان، ص ۴۴.
- ۴۸- سیدمهدی حجازی، **دورالآخبار**، ترجمه سید علیرضا حجازی و محمدعیدی خسروشاهی، ص ص ۱۹۰-۱۹۲.
- ۴۹- نور: ۳۲.
- ۵۰- محمدبن یعقوب کلینی، همان، ج ۵، ص ۳۲۸.
- ۵۱- محمدتقی فلسفی، همان، ج ۱، ص ۱۸۳.
- ۵۲- محمدبن حسن حرّ عاملی، همان، ج ۲۰، ص ۲۳.
- ۵۳- محمدبن علی صدوق، **من لایحضره الفقیه**، ج ۳، ص ۳۸۴.
- ۵۴- محمدباقر مجلسی، همان، ج ۶۳، ص ۲۸۷.
- ۵۵- کریدمن الن، **چراغ دل شوهرت را روشن کن**، ترجمه عباس چینی و شیرین نوری، ص ص ۳۷-۳۸.
- ۵۶- فضل بن حسن طبرسی، همان، ج ۱، ص ۳۲۲.
- ۵۷- محمدباقر مجلسی، همان، ج ۵۹، ص ۲۸۰.
- ۵۸- همان، ج ۶۳، ص ۲۴۶.
- ۵۹- علی نقی فقیهی، همان، ص ص ۲۷۲-۲۷۳.
- ۶۰- سیدمسعود راد، **معماری عشق پایدار در زندگی زناشویی**، ص ۵۲.
- ۶۱- علی نقی فقیهی، همان، ص ۲۷۳.
- ۶۲- کریدمن الن، همان، ص ۱۳۹.
- ۶۳- همان، ص ۱۳۸.
- ۶۴- محمدبن یعقوب کلینی، همان، ج ۵، ص ۳۳۹.
- ۶۵- همان.
- ۶۶- همان، ص ۳۳۸.
- ۶۷- همان.
- ۶۸- **نهج الفصاحه**، ص ۲۹۶.
- ۶۹- بهاءالدین خرمشاهی و مسعود انصاری، **پیام پیامبر**، ص ۴۳۴.
- ۷۰- محمدبن حسن حرّ عاملی، همان، ج ۲۰، ص ۱۶۵.
- پی نوشت ها** .....
- ۱- حسین بستان، **اسلام و جامعه شناسی خانواده**، ص ۶۸؛ مارتن سگالن، **جامعه شناسی تاریخی خانواده**، ترجمه حمید الیاسی، ص ۹.
- ۲- حافظ ثابت، **تربیت جنسی در اسلام**، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵.
- ۳- علی نقی فقیهی، **تربیت جنسی از منظر قرآن و احادیث**، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۸.
- ۴- علی اکبر دهخدا، **لغت نامه**، ذیل واژه غریزه.
- ۵- حسن انوری، **فرهنگ بزرگ سخن**، ذیل واژه غریزه.
- ۶- حافظ ثابت، همان، ص ۵۳.
- ۷- علی نقی فقیهی، همان، ص ۳۸-۳۹.
- ۸- همان، ص ۴۵.
- ۹- حسین بستان، همان، ص ۶۸.
- ۱۰- مارتن سگالن، همان، ص ۱۷۵-۱۷۶.
- ۱۱- بی نام، «نگاه ویژه: آسیب شناسی روابط زوجین»، **حورا**، ش ۲۹، به نقل از سایت دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، www.womenrc.com
- ۱۲- ۱۳- هاجرالسادات قاسمی، «گزارش کارشناسی از آسیب شناسی روابط زوجین»، **حورا**، ش ۲۹، به نقل از سایت دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- ۱۴- سیدابراهیم سجادی، **همگرایی و فروپاشی نهاد خانواده در قرآن**، سایت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- ۱۵- مارتن سگالن، همان، ص ۱۲.
- ۱۶- همان، ص ۱۷۱.
- ۱۷- بی نام، همان.
- ۱۸- حسین بستان، همان، ص ۶۸.
- ۱۹- فضل بن حسن طبرسی، **مکارمالاخلاق**، ص ۲۳۸.
- ۲۰- محمدبن حسن حرّ عاملی، **وسائل الشیعه**، ص ۱۰۱.
- ۲۱- علی نقی فقیهی، همان، ص ۳۲۸.
- ۲۲- علیرضا صابری یزدی، **الحکم الزاهرة**، ص ۶۰۹.
- ۲۳- همان.
- ۲۴- محمدباقر مجلسی، **بحارالانوار**، ج ۶۹، ص ۲۲۱.
- ۲۵- عبدالواحدبن محمد تمیمی آمدی، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه و شرح جمال الدین خوانساری، ص ۲۵۹.
- ۲۶- ورام بن ابی فراس، **مجموعه ورام** (تنبيه الخواطر)، ج ۱، ص ۶۲.
- ۲۷- محمدبن علی صدوق، **علل الشرائع**، ج ۲، ص ۵۶۵.
- ۲۸- محمدبن علی صدوق، **من لایحضره الفقیه**، ج ۴، ص ۱۸.
- ۲۹- جمال الدین ابن فهد حلی، **عدة الداعی و نجاح الساعی**، ص ۳۱۳.
- ۳۰- محمدتقی فلسفی، **الحدیث**، ج ۲، ص ۱۱۴؛ محمدباقر مجلسی، همان، ج ۷۳، ص ۳۶۶.
- ۳۱- فضل بن حسن طبرسی، همان، ص ۴۳۰.

- ۷۱- همان. ۱۳۶۶.
- ۷۲- غلامرضا صدیق اورعی، بررسی ساختار نظام اجتماعی در اسلام، ص ۲۸۸.
- ۷۳- محمدبن علی صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۰۶.
- ۷۴- همان، ج ۵، ص ۶۹-۷۰.
- ۷۵- همان.
- ۷۶- علیرضا صابری یزدی، همان، ص ۴۳۳.
- ۷۷- حسن بن شعبه حرّانی، تحف العقول، ص ۳۲۳.
- ۷۸- فضل بن حسن طبرسی، همان، ص ۸۲.
- ۷۹- نهج الفصاحه، ص ۲۲۶.
- ۸۰- فضل بن حسن طبرسی، همان، ص ۸۰.
- ۸۱- همان، ج ۱، ص ۱۴۹.
- ۸۲- همان، ص ۱۵۴.
- ۸۳- همان، ص ۱۴۷-۱۴۸.
- ۸۴- همان.
- ۸۵- محمدبن علی صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۶۲۱.
- ۸۶- محمدبن حسن حرّ عاملی، همان، ج ۲۰، ص ۱۵۸.
- ۸۷- امیر صادقی نصیرالدین، طب الرضا (طب و بهداشت از امام رضا علیه السلام)، ص ۷۸.
- ۸۸- فضل بن حسن طبرسی، همان، ج ۱، ص ۴۵۵.
- ۸۹- محمدبن علی صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۶۳۷.
- ۹۰- فضل بن حسن طبرسی، همان، ج ۵، ص ۲۷۵-۲۷۶.
- ۹۱- محمدبن یعقوب کلینی، همان، ج ۲، ص ۶۷۱.
- ..... منابع
- نهج الفصاحه، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، ذبیحی دانش، ۱۳۸۲.
- ابن شعبه حرّانی، حسن، تحف العقول، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق.
- ابن فهد حلّی، جمال‌الدین، عدة الداعی و نجاح الساعی، قم، دارالتکتاب اسلامی، ۱۴۰۷ق.
- الن، کریدمن، چراغ دل شوهرت را روشن کن، ترجمه عباس چینی و شیرین نوری، تهران، البرز، ۱۳۸۹.
- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن، ۱۳۸۱.
- بستان، حسین، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۳.
- بی‌نام، «نگاه ویژه؛ آسیب‌شناسی روابط زوجین»، حورا، ش ۲۹، به نقل از سایت دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، www.womenrc.com
- تمیمی آمدی، عبدالواحدین محمد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه و شرح جمال‌الدین خوانساری، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
- ثابت، حافظ، تربیت جنسی در اسلام، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵.
- حجازی، سیدمهدی، درالآخبار، ترجمه سید علیرضا حجازی و محمدعیدی خسروشاهی، قم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۴۱۹ق.
- حرّ عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعة، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹ق.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین و مسعود انصاری، پیام پیامبر، تهران، منفرد، ۱۳۷۶.
- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، چاپخانه مجلس، ۱۳۲۵.
- دیلمی، حسن بن ابی‌الحسن، ارشادالقلوب، قم، شریف رضی، ۱۴۲۲ق.
- راد، سیدمسعود، معماری عشق پایدار در زندگی زناشویی، تهران، برادری، ۱۳۸۹.
- سجادی، سیدابراهیم، همگرایی و فروپاشی نهاد خانواده در قرآن، سایت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، <http://www.quran>
- سگالن، مارتن، جامعه‌شناسی تاریخی خانواده، ترجمه حمید الیاسی، ج پنجم، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۸.
- صابری یزدی، علیرضا، الحکم الزاهرة، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- صادقی نصیرالدین، امیر، طب الرضا (طب و بهداشت از امام رضا علیه السلام)، تهران، معراجی، ۱۳۸۱.
- صدوق، محمدبن علی، الخصال، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲.
- _____، علل الشرائع، قم، داوری، بی‌تا.
- _____، من لا یحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق.
- صدیق اورعی، غلامرضا، بررسی ساختار نظام اجتماعی در اسلام، تهران، اداره کل پژوهش سیما، ۱۳۸۲.
- طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الأخلاق، تهران، فراهانی، ۱۳۶۵.
- فقیهی، علی‌نقی، تربیت جنسی از منظر قرآن و احادیث، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۸.
- فلسفی، محمدتقی، الحدیث، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸.
- کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، تهران، اسلامی، ۱۳۶۲.
- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران، اسلامی، بی‌تا.
- محدث نوری، میرزاحسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۸ق.
- ورام، ابن ابی‌فراس، مجموعة ورام، قم، مکتبه فقیه، بی‌تا.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی